DINAMICA RELAŢIILOR SEMANTICE ÎN FAMILIA LIMBILOR ROMANICE

Maria-Laura RUS, Assistant Professor PhD,
„Petru Maior" University of Tîrgu Mureş

Abstract: *Our paper underlines some lexical aspects in Romanian and the other Romance languages. We shall insist upon changes such as: popular etymology, ellipsis or different taxonomic changes. We want to show the similarities or the differences inside this family of languages based on these semantic changes.*

Key-words: *lexical change, Romance language, taxonomy, etymology, ellipsis*

Lexicul oricărei limbi este compartimentul supus celor mai dinamice schimbări. Factorii primordiali care contribuie la această stare de fapte sunt, fără îndoială, numărul mare de forme și sensuri lexicale existente în fiecare limbă, precum și variația proprie limbii. Vorbim despre transformări în vocabularul uzual, care intervin apoi și în formarea cuvintelor sau chiar mai departe, în împrumuturi. În fond, indiferent despre care dintre aceste schimbări vorbim, esențial este faptul că ele urmăresc transformările din lumea referențială și subliniază expresivitatea caracteristică nivelului lexical.

În cadrul schimbărilor lexicale, lingviștii vorbesc despre existența a două categorii de principii, conform cărora conceptele sunt organizate la nivelul creierului și anume: principii taxonomice (hiperonime vs. hiponime) și principii metonimice (proximitatea conceptelor în experiența umană cotidiană). Dacă în limbă există o formă pentru un anumit concept, atunci când este introdus un nou concept, legat deja de o formă existentă[1], relația semantică dintre cele două concepte legate de aceeași formă lexicală presupune o apropiere cognitivă între vechiul și noul concept. Aceasta înseamnă că modificarea semantică demonstrează prezența relațiilor preferențiale între anumite concepte. Vorbitorii percep transparența relației care există între vechiul și noul sens, întrucât există, în mod clar, o relație logică între cele două forme, dar în final se pierde conștiința acestei relații.

Conform lingvistului francez L. Roudet[2], schimbările semantice au la bază una din două legături/relații: contiguitatea sau similaritatea între vechiul lexem și

[1] De exemplu, prin introducerea unui afix.

[2] Informațiile au fost preluate din *Metonymy in Language and Thought*, edited by Klaus-Uwe Panther, Günter Radden, University of Hamburg, John Benjamins Publishing Company,

BDD-A23291 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:53 UTC)

noul lexem („par contigüité entre les idées" și „par ressemblance entre les idées"). Aceste relații se aplică atât în cazul sensurilor lexemului, cât și a formei acestora. Astfel, sunt generate patru tipuri de modificări semantice, pe care le vom detalia în continuare. Vorbim despre: metonimie, metaforă, etimologie populară și elipsă. Primele două sunt schimbări conceptuale, în timp ce ultimele două sunt schimbări motivate formal. Vom teoretiza și exemplifica aceste schimbări semantice în familia limbilor romanice.

1. Metonimia

Această schimbare semantică este generată de contiguitatea a două sensuri și se întâlnește cel mai frecvent. Contiguitatea (proximitatea) se stabilește în termeni de spațiu, de timp, de funcționalitate sau de cauză (raportul dintre cauză și efect). Avem, astfel, un prim caz, atunci când cele două concepte sunt prezente într-un „scenariu" (cf. Martin-Dietrich Glessgen) în spațiu și în timp:
„doliu": lat. *plangere* „a se bate cu pumnul în piept în cadrul doliului" →lat. „a se lamenta" →lb. romanice: „a plânge" (rom. *a plânge*, it. *piangere*, sardă *prangere*);
Lat. *bucca* „obraji" →fr. *bouche*, it. *bocca* (accentuează parametrul spațiului). În cazul acestui exemplu, se impune, totuși, precizarea că la singular, latinescul *bucca* desemna „cavitatea bucală", iar la plural „obraji" (de aici sensul reținut de limba română în termenul derivat *bucălat*).
Relația parte-întreg generează, de asemenea, exemple metonimice[3]. Pentru termenii latinești *nasus* („nas") și *naris* („nară") se remarcă în cadrul familiei limbilor romanice transferuri de la un referent la altul, astfel încât în spaniolă și portugheză există un singur termen pentru denumirea celor două părți: *nariz*[4].
Alte exemplu și mai clare ar fi:
fr. *âme* „suflet"→„om" sau
it. *tetto* „acoperiș" →„casă"
Relația de tipul cauză-efect apare, de exemplu, în:
rom. *lacrimi* →„durere"
it. *spina* „spin" →„durere acută"
fr. *sourcil* „sprânceană" →*froncer les sourcils* „a se încrunta, a arăta o stare de nemulțumire" (relația instrument-cauză)

Amsterdam/Philadelphia, 1996 (sursă electronică: https://books.google.ro/). Roudet a fost primul care a introdus cei doi termeni în lingvistica istorică (semantica istorică).

[3] Nu intrăm aici în discuții suplimentare privind diferența dintre metonimie și sinecdocă, luând în considerare doar cadrul mai larg al metonimiei și nu cel restrâns al sinecdocii, ca specie a metonimiei.

[4] Termenul reprezintă o încrucișare dintre latinescul *naris* și *nasica* („persoană cu nasul lung și ascuțit").

BDD-A23291 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:53 UTC)

Un tip aparte de metonimie este cea a verbelor care pot exprima acțiuni referitoare atât la pacient, cât și la actor:
„a lua în locație" și „a da în locație": it. *affitare*, fr. *louer*, sp. *alquilar*, cat. *Arrendar*
„a iubi ceva / pe cineva" și „a place cuiva": sp. *gustar de algo / alguien* și *gustarle a alguien*

2. Metafora

Se bazează pe o relație de similaritate între două concepte, punându-se în evidență caracteristicile pregnante pe care se întemeiază această similaritate, în ciuda diferențelor primare (sau inițiale) dintre concepte. Trăsătura distinctivă, pregnantă este în mod deosebit perceptibilă și pertinentă pentru descrierea conceptului.
Pentru denumirea „capului" sunt întrebuințați diverși termeni metaforici în limbile romanice, denumiri care au la bază conceptul inițial ce evoca forma lui rotundă. De la latinescul *testa*, având sensul de „oală, ciob" pornesc majoritatea termenilor din limbilor romanice care denumesc „capul":
it. *testa*, fr. *tête*, sp. *tiesta*, occ. *testa* sau rom. (pop.) *țeastă*
În această situație vorbim despre două tipuri de schimbări semantice: una prin metaforă, trimite la sensul „craniu", iar următoarea, prin metonimie, la cel de „cap"
lat. *concha* „cochilie" →sard. *Konka*
Chiar dacă schimbările care implică metafora nu sunt atât de frecvente precum cele metonimice, ele sunt mult mai impresionante, mai spectaculoase.
„Ierarhia trăsăturilor animate joacă un rol determinant în procesul metaforizării"[5], fiind aceeași cu ierarhia actanților:
interlocutor – ființă umană în general – animal – plantă – obiect numărabil – non-numărabil – abstract
O trăsătură pregnantă a uneia dintre aceste categorii este transpusă la o altă categorie: de la om la animal sau invers, de la un concept concret la unul abstract ș.a:
lat. *sapere* „a avea gust" →„a avea discernământ; a înțelege, a ști" (se trece de la capacitatea de a distinge gusturile la capacitatea de a distinge conceptele) →it. *sapere* (de la concret la abstract);
lat. *pensare* „a apăsa" →lb. romanice „a gândi": it. *pensare*, fr. *penser*, sp. *pensar* (de la concret la abstract);
fr. *souris* „șoarece" →rom. *mouse* (la calculator)[6] (de la animal la obiect);

[5] Martin-Dietrich Glessgen, *Lingvistică romanică: domenii și metode în lingvistica franceză și romanică*, Editura Universității „Al. I. Cuza", Iași, 2014, p. 383.
[6] Calc din engleză.

BDD-A23291 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:53 UTC)

fr. *renard* „vulpe" →„om șiret" (de la animal la om)
La polul opus se situează schimbările metaforice (antifrazele) care pun în act o similaritate întemeiată pe un contrast puternic, cu o inversiune de tip axiologic (de la pozitiv la negativ):
fr. *oste* „oaspete, invitat" →„ostatic"
it. *famigerato* „cunoscut, faimos" →„temut, rău famat"
fr. *rien* „nimic" →„ceva", *aucun* „unul, careva" →„nimeni"

3. Etimologia populară

Este motivată de apropierea formală dintre două cuvinte și are la bază, în fapt, eroarea vorbitorilor care consideră două noțiuni, apropiate ca formă, ca aparținând aceleiași familii de origine. De aici diverse interferențe semantice. Raportul nou instaurat determină reorganizarea fono-semantică a cuvintelor. „Lucrul acesta arată că ființa umană evaluează continuu coeziunea semantică a vocabularului, chiar dacă această evaluare se face inconștient (…), limba conținând întotdeauna o parte de auto-reflecție"[7].
rom. *miniatură* primește sensul „gen de pictură de mici dimensiuni", prin apropiere de familia *minus*, chiar dacă, din punct de vedere etimologic, este vorba despre un derivat de la *minium*, care semnifică altceva „oxid de plumb, praf de culoare roșie, minium". Sensul inițial al termenului *miniatură* era „pictură executată cu minium".
fr. *faissier* „a bate cu stuf" (din *faisse* „mănunchi de stuf" < lat. *fascia*) este apropiat de *fesse* „posterior, dos" (< lat. *fissum* „crăpătură, fisură"). Rezultatul este un termen cu forma schimbată și sensul, de asemenea: *fesser* semnifică acum „a lovi la fund".

4. Elipsa

În cazul acestui proces, acțiunea are loc asupra unei forme complexe a unui concept, care este redus la o formă simplă. Aici schimbarea semantică exploatează contiguitatea dintre forma complexă și forma simplă, scurtă. Evident, noua formă, cea scurtă, va integra sensul expresiei anterioare:
lat. *tempus hibernum* „iarnă" →rom. *iarnă*, fr. *hiver*, it., ptg. *inverno*, sp. *invierno*
rom. *mașină automobilă* →*mașină* sau *automobil*
it. *borsa di studi* „bursă de studii" →*borsa*
fr. *bas-de-chasses* „șosetă" →*bas*
Important de subliniat, în concluzie, este că limba creează o formă lexicală nouă, pornind de la una deja existentă, ea demonstrând interesul particular pe care îl au vorbitorii unei epoci și dintr-o cultură dată. Interpretarea acestor schimbări semantice presupune luarea în considerare a factorilor lingvistici, pe

7

BDD-A23291 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:53 UTC)

lângă contextul socio-istoric al genezei lor. Noua semnificație a lexemului apărut în urma unor modificări precum cele expuse anterior reflectă, fără îndoială, asocieri semantice reale, care trebuie să fi fost recurente în comunitatea vorbitorilor limbilor romanice în discuție. Unele evoluții semantice permit identificare asocierilor stereotipe în anumite contexte culturale, în timp ce altele fac să apară asocieri mentale universale (a se vedea cazul ierarhiei trăsăturilor animate).

Bibliografie:

Glessgen, Martin-Dietrich, *Lingvistică romanică: domenii și metode în lingvistica franceză și romanică*, Editura Universității „Al. I. Cuza", Iași, 2014

Homorodean, Mircea, *Introducere în lingvistică romanică*, Universitatea „Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca, 1978

Reinheimer Rîpeanu, Sanda, *Lingvistica romanică: lexic – morfologie – fonetică*, Editura Bic All, București, 2001

***, *Metonymy in Language and Thought*, edited by Klaus-Uwe Panther, Günter Radden, University of Hamburg, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 1996 (în https://books.google.ro/)

BDD-A23291 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:53 UTC)